

Др ЖАРКО ЈОВАНОВИЋ
 научни саветник, ИИРПС – Београд

ОСНИВАЊЕ АНТИФАШИСТИЧКЕ СКУПШТИНЕ НАРОДНОГ ОСЛОБОЂЕЊА СРБИЈЕ Од идеје до Оснивачке скупштине АСНОС-а¹

Антифашистичка скупштина народног ослобођења Србије (у даљем тексту – АСНОС) формирана је после коначног ослобођења Србије, у првој половини новембра 1944. године. Србија је била последња покрајина у новој Југославији у којој је формиран овај највиши представнички орган нове народне власти. Остале југословенске ратне покрајине добиле су ове органе још пре свог дефинитивног ослобађања, када су се редом образовале као федералне јединице у оквиру нове Југословенске државе. Последња од њих, која се конституисала са својим завршним и главним чином, на коначно ослобођеној територији, јесте Срија. То је било последица свакако и једне одређене политике највишег руководства НОП-а.

У време оснивања АСНОС-а у Србији је већ био озавршен процес обнављања, доградње и изградње мреже органа народне власти. До почетка новембра 1944. године скоро у сваком месту у Србији, срезу и округу, били су постављени представници у одговарајућим органима власти: месним, општинским, градским, среским и окружним народноослободилачким одборима. Такође су били формиран и ефикасно деловали и војнопозадински органи; команде места са стражама и војно-територијалне команде подручја. Истовремено су образовани, односно издвајани судски органи и све су се више осамостаљивали у односу на народноослободилачке одборе уз разликање својих независних судских функција.²

И све друштвено-политичке организације НОП-а (СКОЈ, ЈНОФ, АФЖ, УСОЈ идр.) крајем октобра и почетком новембра 1944. године добиле су више у масовности и снази, а такође и партијска организација је знатно ојачала. У ослобођеној ратној Србији је спроведена мобилизација људства за даљу борбу против окупатора и његових сарадника до коначног ослобођења целе земље, обнављан је сточни фонд, организоване су радне акције и бројне друге активности у правцу обнове и изградње.

Идеја о оснивању АСНОС-а (првобитно називан Антифашистичко веће Србије или Антифашистички савет) зачала се још почетком 1943. године у време када су Србију још увек притискале јаке окупаторске и квинслишке снаге уз снажан њихов апарат власти, који су, сви скупа, спроводили масован терор над народом у циљу сузбијања и уништења НОП-а. У то време у Србији

је постојао Главни народноослободилачки одбор Србије, који је деловао више симболично од 29. новембра 1941. године, после повлачења руководства устаника на челу главнине партизанских снага из западне и централне Србије и погибије његовог првог председника *Драгојла Дудића*. Сличан одбор је постојао у Црној Гори (формиран 8. фебруара 1942. године) под именом Народноослободилачки одбор за Црну Гору и Боку.³

После оснивања Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије, крајем новембра 1942. године, све је више сазревала идеја да се у ратним покрајинама образују већа као највиша општеполитичка тела. И поред постојања јаких окупаторских и квинслишких снага прва се стварају у Словенији и Хрватској. У Словенији је, на ослобођеној територији у Нотрањској, Доленској и другим областима, још крајем јула 1942. године Извршни одбор Ослободилне фронте формирао Народноослободилачко веће са обележјима извршног органа. У Хрватској је, и поред постојања јаких војних и полицијских снага НДХ-а, почетком марта 1943. године, на ослобођеном подручју Далмације, Славоније, Горског Котара, Лике, Загребачке области идр., формиран Иницијативни одбор за оснивање Земаљског антифашистичког већа народног ослобођења Хрватске за област Хрватске. У то време у Србији, мада је формално постојао Главни НОО Србије, као и другим областима Југославије, не долази до оснивања истих или сличних органа.

Тек после неуспелих офанзива непријатеља на Неретви, у пролеће и Сутјесци, у лето 1943. године, настала је повољна ситуација по НОП у земљи, а посебно у јесен исте године, после капитулације Италије и пораза Немачких снага у Африци, Италији и на источном фронту. Тада долази и до масовног опредељивања народних маса за НОП у Истри, Словенији, Хрватском Приморју, Далмацији, Херцеговини, Црној Гори, Западној Македонији, а посебно у Србији. У Загребачкој области долази до масовног устанка што је био резултат коначног пораза политике вођства ХСС и разбијање њеног утицаја у хрватским народним масама. У Србији и Македонији је формирано више бригада НОВЈ, тако да је НОБ крајем 1943. године имао око 300.000 наоружаних бораца и знатну слободну територију.

У оваквим новим и повољним условима по НОП у земљи, уочи Другог заседања АВНОЈ-а, 29. новембра 1943. године, у Словенији је, почетком октобра 1943. године, настао Кочевски збор са извесним компетенцијама скупштине Словеније, који је за разлику од осталих првоформираних антифашистичких већа, са словеначким НОО стекао квалитет највише институције власти. Касно у јесен 1943. године, тј. 15. новембра, у ослобођеном Колашину је, у присуству 544 делегата, формирано Земаљско антифашистичко веће народног ослобођења Црне Горе и Боке, као највиши орган власти, а убрзо је, 21 и 22. новембра у Плевљима, у присуству 252 делегата, формирано и Земаљско антифашистичко веће народног ослобођења Санцака, које је дочекало и коначно ослобођење Србије. Непосредно пред одржавање Другог заседања АВНОЈ-а, у ослобођеном Мркоњић Граду, 25 и 26. новембра, у присуству 247 делегата формирано је и Земаљско антифашистичко веће народног ослобођења Босне и Херцеговине. Нешто раније, септембра 1943. године на ослобођеном подручју Македоније основан је Иницијативни одбор за оснивање Земаљског антифашистичког већа народног ослобођења Македоније. За данашњу територију Хрватске Земаљско антифашистичко веће народног ослобођења је формирано тек почетком октобра

1944. године. За Косово и Метохију и Војводину није било предвиђено оснивање сличних органа.

Са оснивањем сличног већа у Србији са најбројнијим становништвом, које је и отпочело прво борбу, и поднело највеће жртве и огромна разарања и пљачку, ишло је знатно теже због упорног одлагања и спутавања. Због чега је то тако било немогуће је дати јасан и потпун одговор из разлога што је релевантне грађе веома мало, а преживели актери и даље о томе ћуте. Још крајем 1942 и почетком 1943. године стекле су се извесне погодности за обнављање НОП-а и стварање слободних територија у јужним и источним областима Србије и обнављања и стварања нових органа народне власти. Покрајински комитет КПЈ за Србију је почеком 1943. године покренуо питање стварање АСНОС-а. У то време чланови ПК КПЈ за Србију су били: *Др Благоје Нешковић*, секретар, *Мома Марковић*, *Мирко Томић* (убрзо је погинуо), *Василије Буха*, *Светислав Коначки*, *Драги Стаменковић*, *Недељко Караичић*, *Спасенија Цана Бабовић*, *Митра Митровић*, *Љубника Милосављевић* и *Срба Јосиповић*. *Петар Стамболић* је дошао на рад у ПК КПЈ за Србију тек јуна 1943. године. ПК КПЈ за Србију је још јануара 1943. године предлагао у својим извештајима ЦК КПЈ-у да се формира АСНОС и за његове чланове изаберу поједине личности познате по напредној оријентацији у политичком животу предратне Југославије. Пленум АСНОС-а требало је да буде састављени од представника окружних народноослободилачких одбора, окружних комитета КПЈ за Србију и представника штабова јединица НОВЈ из Србије.⁵ Увези тога је ПК КПЈ за Србију у своме писму окружним комитетима и партијским организацијама у одредима, од 20. марта 1943. године, тражио да унајкраћем року пошаљу предлоге „за чланове пленума одбора АВНОЈ-а за Србију” (односно Веће-Ж.), од „најпознатијих у своме крају”, познате као борце за народноослобађање без обзира да ли су у одреду или у позадини на раду. Сваки Окружни комитет је требало да предложи најмање по пет кандидата са пуним именима, са звањима у цивилству и функцијама било у одреду или позадини.^{5а}

Овај покушај ПК КПЈ за Србију да формира Веће није успео, као ни наредни од септембра и октобра исте године. Разлог томе био је што представници грађанских странака нису били спремни, због оштрог терора окупаторских и квинслишких власти, а неки ни вољни, да непосредно уђу у највиши орган НОП-а у Србији и што је ЦК КПЈ, односно његов секретар *Јосип Броз Тито*, који је искључиво био надлежан за одобрење таквих и сличних потеза у Србији,⁶ из досада непознатих разлога, дуго припремао и често одлагао оснивање овог Већа. Мора се истаћи и чињеница да ни у руководству НОП-а у Србији увек није било јединственог става. У време припрема за одржавање Другог заседања АВНОЈ-а, ПК КПЈ за Србију је поново покренуо питање оснивања АСНОС-а. Пошто је Врховни штаб НОВ и ПОЈ, почетком октобра 1943. године, оценио да су настали повољни услови за развој НОП-а, јер је септембра исте године дошло до капитулације Италије, а тиме и пораста НОП-а у Југославији, то је одлучио да се тежиште народноослободилачке борбе пренесе у источне крајеве земље, на првом месту у Србији, у којој су се још увек налазиле јаке окупаторске и квинслишке снаге. Средином октобра Политбиро ЦК КПЈ је одржао у Јајцу проширену седницу на којој је донета одлука да се „убрза стварање већа за Србију, Црну Гору и

Македонију, као и обласних народноослободилачких одбора за Војводину, Санџак и источну Босну”.⁷

У циљу реализације ових одлука Врховни штаб НОВ и ПОЈ упутио је Прву шумадијску бригаду и Прву јужноморавску бригаду у сусрет Другој пролетерској и Петој крајишкој бригади НОВ и ПОЈ. Према наређењу Врховног штаба политички комесар Главног штаба Србије *Момчило Мома Марковић*, заједно са члановима ПК КПЈ за Србију *Љубинком Милосављевић* и *Србом Јосиповић*, кренуо је с Првом шумадијском бригадом, док је секретар ПК КПЈ за Србију др *Благоје Нешковић*, по Титовом наређењу, од 2. новембра 1943. године, кренуо с Првом јужноморавском бригадом.⁸ На питање зашто? Не може се дати одговор. Међутим, обе бригаде су, у зимским операцијама, почетком децембра исте године, претрпеле тешке губитке у борбама против снажних окупаторских снага. Прва шумадијска бригада је била потучена у Санџаку, док је Прва јужноморавска била поражена у источној Босни.⁹

Одласком већине чланова ПК КПЈ за Србију ван подручја Србије била је велика грешка, јер се, стицањем околности остали изван ње све до 11. јула 1944. године. Тиме је ПК КПЈ за Србију био лишен могућности да у комплетном саставу руководи НОП-ом у Србији. Док се већина чланова ПК КПЈ за Србију кретала по Црној Гори и Санџаку, тек у пролеће 1944. године на ослобођеној територији у Топлици су се нашла само три члана ПК КПЈ за Србију и то: *Драги Стаменковић*, *Недељко Караичић* и *Петар Стамболић*. У то време НОП у Србији се убрзо omasовљавао и поред тога што се ту налазило само редуцирано руководство од три члана. Тада је у Србији формирано 11 нових бригада и пет дивизија. Постојала је и велика слободна територија у јужној и источној Србији и бројне јединице НОВ и ПОЈ са својим партијским кадровима.¹⁰

И поред тога што се очекивало да се до Другог заседања АВНОЈ-а, крајем новембра 1943. године, формирају антифашистичка већа у свим југословенских ратним покрајима, нису основана само у Србији и Македонији. О томе није било ни речи на Другом заседању АВНОЈ-а, на којем је, међу 142 делегата, било и 24 од предвиђених 53 из Србије, на пример: *Милан Дева Беловуковић*, *Лука Стевић*, *Мијалко Тодоровић*, *Спасенија Цана Бабовић*, *Сретен Жујовић*, др *Благоје Нешковић*, *Момчило Марковић*, *Петар Стамболић*, *Влада Зечевић* и др.¹¹ Углавном то су били руководиоци НОП-а или Партије, припадници војних јединица и органа власти, ако и активисти из разних области Србије. Највероватније да су одређени од стране руководство НОП-а и Партије. У одлуци АВНОЈ-а, који се конституише као врховно законодавство и извршно представничко тело народа Југославије, једино се истиче да је основни орган народне власти у Србији Главни НОО Србије, а у Словенији Словеначки НОО, док за друге покрајине се наводе земаљска антифашистичка већа,¹² а за Македонију ништа.

Но, и поред тога, што у време Другог заседања АВНОЈ-а у Србији није био формиран АСНОС, одлуке АВНОЈ-а су, у оквиру нове југословенске државе одредиле идентитет Србије и српског народа и зајамчен је равноправан статус са осталих пет конститутивних чланица југословенске заједнице. У Закону о имену државе и државном грбу, од 27. марта 1944. године, по коме је нова држава добила име Демократска Федеративна Југославија,

Србија фигурира као федерална јединица, док се касније у документима говори о земаљским већима шест федералних држава. За Војводину и Санцак се констатује да ће њихов положај бити одређен после ослобођења вољом народа.¹³ Очигледно је да је у тим документима Главни НОО Србије играо улогу Антифашистичког већа Србије.

Нејасно држање врховног руководства НОП-а и КПЈ, па и донекле поменути порази српских бригада у зимским операцијама, као и одсуство челних људи НОП-а из Србије, у првом реду *Др Благоја Нешковића*, секретара ПК КПЈ за Србију и *Момчила Моме Марковића*, политичког комесара Главног штаба НОВ и ПО Србије, допринели су да се за један дужи период одложи оснивање АСНОС-а, као и Комунистичке партије Србије. Томе нису допринела ни три наредна покушаја Ударне групе дивизија (Друге пролетерске и Пете ударне дивизије), да се из Санцака пробију у Србију, крајем маја и почетком јуна 1944. године. Но, и поред рога ПК КПЈ за Србију није престајао да води акцију за формирање одговарајућег представничког тела у Србији. Мада је у првој половини 1944. године Србија била претежно под окупацијом, народноослободилачки покрет у јужној и источној Србији био је у сталном успону, а јединице НОВ и ПОЈ су системски дејствовале против окупаторских и квинслишких снага, које су у овом периоду углавном сублимиране организацијом равнорског четничког покрета, ПК КПЈ за Србију је улагао велике напоре да обнови рад Главног НОО Србије као највишег органа власти у покрајини путем кооптирања нових чланова Одбора.

Због постојања јаких окупаторских и квинслишких снага на подручју Србије, чланови ПК КПЈ за Србију: *Благоје Нешковић*, *Момчило Моме Марковић* и *Љубинка Милосављевић* су на састанку са члановима штаба Другог Корпуса НОВЈ, крајем маја 1944. године, у селу Ђурђевини, код манастира Морача, оценили да је за преношење тежишта операција НОВЈ у Србију потребно да се ангажује најмање пет дивизија. Обавештавајући о томе ЦК КПЈ на Вису др *Благоје Нешковић* је затражио да му лично поднесе извештај.¹⁴ На позив ЦК КПЈ и Врховног штаба дошао је на Вису у другој половини јуна 1944. године заједно са *Момом Марковићем* и *Љубинком Милосављевић*, који су, такође, били позвани. На Вису су се налазили истакнути редствници НОП-а Србије: *Коча Поповић*, *Арса Јовановић*, начелник Врховног штаба, *Слободан Пенезић Крџун*, *Светислав Стефановић Цећа*, *Сретен Жујовић*, *Радован Грковић* и др. Био је присутан и *Александар Ранковић*. На проширеном састанку Политбироа ЦК КПЈ, одржаном 27. јуна 1944. године др *Благоје Нешковић* је поднео извештај о стању НОП-а у Србији. Састанку су били присутни: *Јосип Броз Тито*, *Едвард Кардељ*, *Александар Ранковић*, *Милован Ђилас*, *Иван Милутиновић*, *Сретен Жујовић*, др *Владимир Бакарић* и *Моме Марковић*. У закључку поднетог извештаја, поред оцене да су у Србији сазрели услови за формирање КП Србије са Централним комитетом и констатације да нема довољно оспособљеног кадра за руковођење вишим оперативним штабовима и Главним штабом Србије, др *Благоје Нешковић* је нагласио неопходност хитног отпочињања припрема за сазив оснивачке скупштине АСНОС-а. Након дискусије *Јосип Броз Тито* је у закључку предложио да се прихвати Нешковићев извештај у целини. По питању АСНОС-а је предложио да се приступи припремама за његово сазивање. Главни НОО Србије је требало да се претвори у Иницијативни

одбор за сазивање оснивачке скупштине. У вези са тим морало се поћи од широке основе уз настојање да се за НОП придобију све утицајне личности које се нису компромитовале у сарадњи са непријатељем и да се извлаче на ослобођену територију. Дотадашњи командант Главног штаба НОВ и ПО Србије *Петар Стамболић* добио је задатак, да као искусни партијско-политички радник, члан ПК КПЈ за Србију и секретар главног НОО, ради на организовању народне власти у Србији и на сазивању оснивачке скупштине АСНС-а. На том послу му се, крајем лета 1944. године прикључила *Спасенија Цана Бабовић*, члан ПК КПЈ за Србију, која се до тада налазила у Другој пролетерској дивизији.¹⁵

На поменутом састанку на Вису у ПК КПЈ за Србију су кооптирани нови чланови: *Слободан Пенезић Крцун*, *Добривоје Боби Радосављевић* и *Милан Неоричић*. Дотадашњи чланови ПК КПЈ за Србију *Мирко Томић* и *Василије Буха* су били погинули. Предложено је да по повратку у Србију у ПК КПЈ за Србију буду изабрани још неки. Кандидати су били: *Милентије Поповић*, *Риста Антуновић*, *Милош Минић*, *Воја Лековић*, *Душан Петровић Шане* и још неки. Такође је, на овом састанку, формиран и нови Главни шта НОВ за Србију у који су поред *Коче Поповића*, као команданта, ушли: *Добривоје Боби Радосављевић*, као комесар (касније *Милосав Милосављевић*), *Рудолф Приморац*, као начелник, *Љубо Ђурић* као заменик команданта и *Мома Марковић* као начелник Персоналног одељења Главног штаба.¹⁶

Повратком партијског и војног руководсва НОП-а Србије на ослобођену територију у јужној Србији, у првој половини јула 1944. године, где је већ била организована мрежа народне власти цивилне, војно-позадинске, па и судске, чињени су напори да се образује снажан Јединствени народноослободилачки фронт, као и институционална мрежа других организација НОП-а (СКОЈ, УСОС и друге). Под руководством политичког секретара ПК КПЈ за Србију *Др Благоја Нешковића* и новог команданта Главног штаба НОВ и ПО Србије *Коче Поповића*, приступило се реализацији поменутих одлука Политбироа ЦК КПЈ наводи: „Приступили смо формирању сеоских, општинских, средских и октужних НОО фронта на овој територији, а почећемо и у читавој Србији не чекајући формирање Главног одбора Народноослободилачког фронта. Мислимо да ће то олакшати што брже стварање Главног одбора и отклонити све слабости у нашем политичком раду и раду народноослободилачких одбора”.¹⁷ У извештају су тражени преписи упутстава, правилника, статута и програма о одборима Ослободилачког фронта у Словенији и Хрватској. ПК КПЈ за Србију је овом приликом обавестио ЦК КПЈ да су формирали Пропагандни одсек Главног одбора, односно Главног одбора НО фронта на челу са *Танасијем Младеновићем*.¹⁸

Притиснут споразумом између Националног комитета с Титом на челу и *Ивана Шубашића*, представника краљевске владе, на Вису, јуна 1944. године, који је био наметнут од стране савезника о стварању јединственог државног представништва од представника НОП-а и некомпромитованих људи из редова југословенске владе у избеглиштву, ЦК КПЈ је за извесно време одложио одржавање АСНОС-а, па је у своме писму ПК КПЈ за Србију, од 12. јула 1944. године препоручивао:

„1. Широко политичко јединство – Народноослободилачки фронт нека буде политичка основа те власти. Настојте да привучемо у органе власти

припаднике разних политичких праваца, при чему остајете, разуме се, будни, да вам се у апарат не увуку нерпијатељи.

2. Органима народне власти дајете максималан ауторитет. Учините све да масе имају поверење у них и да их заиста заволе као своју власт.

3. Привлачите на рад у органе народне власти што шире народне масе, и то не само у облику политичких манифестација народних маса за своју власт, него и на тај начин да масе учествују у свакодневном раду тих власти (просвети, привреди, здравству итд.)”¹⁹

За успешан развој народне власти од битног значаја било је обезбеђење правилног рада партиског руководства у органима народне власти. Тражено је да се у органе народне власти ангажују најбољи људи. Руководство Партије није се смело огледати само у командвању, већ и у уједињавању и неуморном раду и изршавању свакодневних задатака који су остајали пред органима народне власти. Тражено је од партијских активиста да учине све како би народне масе у Србији увиделе стварне разлике између истинских демократских органа народноослободилачке власти и власти у старој Југославији или Михаиловићевих четничких равногорских одбора.²⁰

Током лета 1944. године НОП у Србији је узео шире размере, посебно у јужној Србији, где се проширује слободна територија. Ослањајући се на војне снаге и слободну територију јужне Србије НОБ се у овом периоду распламсава и на подручју Тимочке Крајине. Интензивну активност Главног штаба Србије, ПК КПЈ за Србију и других организација НСП-а на подручју јужне Србије за извесно време је прекинула снажна офанзива јаких немачких, бугарских и квинслишких снага, крајем јула, на Јабланицу, Топлицу и Пусту Реку, којима је истовремено и био циљ да спрече долазак јединица Ударне групе НОВЈ из Санцака и Црне Горе и њихово спајање са јединицама у јужној Србији, као и да обезбеде несметано повлачење немачких трупа из Грчке –Ибарском и Моравском долином. Међутим, ова непријатељска офанзива није дала очекиване резултате. Главнина снага НОВЈ извршила је продор са југозапада, преко Санцака, у Србију, која је после три године постала поново главно подручје ратних операција. Ван домашаја шире борбе за извесно време остали су само Шумадија и Космај, који су били под снажном окупаторском и квинслишком влашћу и њихових снага. С тога је ПК КПЈ за Србију, у писму од 9. августа 1944. године, тражио од ЦК КПЈ да се на то подручје упути једна „јача јединица, јер је „стварање НО фронта и Савета” било условљено „повезивањем са Шумадијом и Космајем”.²¹

Проширењем слободних територија у Србији, током августа и септембра 1944. године, долази до проширења мреже народноослободилачких одбора од месних и општинских, преко среских до окружних. Главни НОО Србије, који је од краја новембра 1941. године функционисао у континуитету али неуједначено, доста слабо и у непотпуном саставу, сада је почео интензивније да врши власт и да организује изградњу система и јавног живота у Србији. Истовремено се изграђују и употпуњавају војно-позадински органи на подручју целе Србије.²²

У овом периоду дошло је до општег полета у развоју и друштвено-политичких организација у Србији. КПЈ је у свим крајевима Србије обнављала старе и стварала нове партијске организације, организације СКОЈ-а, АФЖ-а и Једниственог народноослободилачког фронта. Њихова активност,

под руководством КПЈ је била усмерена у правцу стварања услова за изградњу највишег органа власти у Србији, као и у правцу омасовљавања НОП-а и јединица НОВ и ПО Србије.

И поред тога што су се стварале погодности за НОП у Србији доста се каснило са оснивањем АСНОС-а. Мада нерасполажемо са конкретним подацима, може се претпоставити да је разлог томе било исчекивање јединица Црвене армије на границама Југославије, односно Србије уз чију би се помоћ извршило сламање јаких окупаторских и квинслишких снага на том веома важном стратешком средишту и обезбедио јачи утицај НОП-а и тиме отклониле или барем умањиле шансе оних снага које су желеле да уз помоћ западних савезника рестаурирају монархију. У циљу реализације овог подухвата *Јосип Броз Тито* је, крајем септембра 1944. године планирао пут у Москву рад и договора са Стаљином о помоћи јединица Црвене армије у коначном ослобођењу земље, а и ради добијања подршке против настојања Лондона и југословенске владе у њему да Краља врате у земљу и успоставе монархијски режим.

После пораза немачке групе армија „Јужна Украјина” у Румунији од стране трупа 2 и 3 украјинског фронта Црвене Армије и њиховим приближавањем границама наше земље, Врховникомандант НОВ и ПОЈ *Јосип Броз Тито* је оценио да су настали повољни услови за организовање АСНОС-а, па је у вези тога упутио, 1. септембра 1944. године, депешу *Сретену Жујовићу-Црном* да је „потребно хитно организовати и одржати Антифашистички савет за Србију.”²³

По добијању Титове депеше, ПК КПЈ за Србију је одмах заказао за 10. септембар одржавање поменутог Већа и о томе обавестио *Јосипа Броза*. Међутим, *Сретен Жујовић Црни* није био за тако хитно сазивање АСНОС-а, па је о томе, уз „аргументовано” образложење обавестио ЦК КПЈ, 5. септембра исте године: „Одржавање већа што пре, Михајло (Благоје Нешковић – прим.ЖЈ.) схватио је и мисли да га закаже за 10. септембар. У колико не постоје временски нарочито хитни разлози, мишљења сам да се одржи крајем овог месеца због следећег: предвиђени људи су случајни, узети из нужде, већином не проверени и из уског дела Србије који није политички најизразитији.

А обзиром на нашу предвиђену савезничку активност, постоји могућност да га пре краја месеца одржимо са делегатима готово из целе Србије, а обавезно из источне и западне. Постоји могућност да нас овако скупљени људи који нити су из објективних разлога редовно изабрани, нити представљају цео српских народ, а нису нарочито везани за борбу и покрет, дезавуишу брзо у најважнијим питањима. Боље је можда популарисати Г/лавни/ о/дбор/ Србије као привремено представништво него формирати веће од оваквих људи. Молимо вас одговорите мени преко Пеке/Дапчевића/ командатна Оперативне групе НОВЈ/, а Михаилу директно.”²⁴

Сретен Жујовић-Црни је упутио телеграм сличне садржине и *Благоју Нешковићу* и предложио му да се сачека Титов одговор. Одговор *Јосипа Броза* је стигао већ 5. септембра, дакле истог дана следеће садржине: „Припремите скупштину, али немојте одређивати датум. Треба да стигне Симић/Станоје/. Учинићемо потребно да се пребаце тражени делеати. За помоћ и припрему скупштине код вас је дошао Црни/Сретен Жујовић.”²⁵

ПК КПЈ за Србију, не чекајући одговор ЦК КПЈ на послату депешу, упутио му је, 5. септембра радиограм у коме га обавештава да скупштину Већа припремају за 12. септембар на територији Топлице и Јабланице.²⁶ Међутим, сутрадан 6. септембра, ПК КПЈ за Србију упутио је ЦК КПЈ писмо уз шире образложење, да је прихваћен Титов предлог о што хитнијем сазивању „Савета” и да предузимају све мере да се исти што хитније формира од људи са којима располаже. Такође, обавештавају да су за 12. септембар исте године заказали долазак делегата из зајечарског, нишког, пиротског, врањског, лесковачког, топличког и расинског округа. Сам дан избора нису заказали, али сматрају да се може одржати одмах после „неколико дана” Делегате из осталих делова Србије мислили су да узму из постојећих јединица, а и очекивали су да ће им ЦК КПЈ послати авионом. Долазак делегата није био одложен и они су требали да дођу у одређено време у Јабланицу. Том приликом је истакнуто да су *Сретену Жујовићу-Црном* упутили њихову депешу за хитно сазивање „Савета” и да им је он одговорио да ће уз пут „вршити све припреме у крајевима кроз које пролази са Пековим јединицама, а да они ту на терену врше потребне припреме и да припремају делегате.”²⁷ ПК КПЈ за Србију је, потом, изразио и мишљење да се „Савет” што пре одржи, а да се касније може одржати ново и на њену га попунити новим људима. Свако одлагање или премештање на другу Територију знатно би продужило избор Савета за „најмање десет дана”. Такође, даље је, напоменуто да су се представници ПК КПЈ за Србију договорили на Вису са ЦК КПЈ – да се „Главни народноослободилачки одбор Србије претвори у Главни одбор Народноослободилачког фронта, па тек потом да се формира Антифашистички савет.

ПК КПЈ за Србију био је мишљења да се сазове Главни НОО Србије и да се на свом заседању претвори у Савет избором председништва и чланова Савета. „На тај начин би – наглашава се у поменутом писму – Главни одбор Народноослободилачког фронта формирали после Савета. Према томе, Савет би био наставак Главног народноослободилачког одбора Србије, а не Главни одбор Народноослободилачког фронта.”²⁸

По пријему писма ПК КПЈ за Србију, *Јосип Броз* је одгорио у име ЦК КПЈ, 7. септембра у духу Жујовећеве сугестије: „Вама смо већ прије пар дана саопштили да се скупштина за Србију одгађа из више разлога. Први разлог јесте да на брзу руку сазивање скупштине од посве непознатих или мало познатих људи може политички више штетити него користити. Друго, због тога што треба да стигну код нас и да учествују на скупштини неки одговорни другови и родољуби. Према томе хитно јавите да ли сте разумели и примили ово наше гледиште. С тим се слажу и Коча/Поповић/ и остали другови. Према томе немојте више форсирати и вршити даље припреме да скупштина испадне што репрезентативније, а дан одржавања ћемо јавити.”²⁹

Овако потпуно супротно директива ЦК КПЈ само два дана касније од оне од 5. септембра у вези одржавања скупштине Србије, била је плод Жујовићеве сугестије од 5. септембра коју је ЦК КПЈ у међувремену добио, уз уверење да је Жујовићева процена у вези одржавања АСНОС-а објективнија од процене ПК КПЈ за Србију. Тиме је још једном било одложено сазивање и одржавања ове скупштине, а тиме и конкретног договора на Вису од краја јуна 1944.

ПК КПЈ за Србију, не знајући за потпуно супротну директиви ЦК КПЈ од 7. септембра, одмах сутрадан, 8. септембра, упутио му је писмо у духу своје дотадашње иницијативе у којем шаље списак изабраних делегата за Оснивачку скупштину АСНОС-а. У писму се поред осталог, наводи: „Да би смо још вечерас предали списак за Савет, морали смо да вам дамо овако несређено, а за неке нисмо имали при руци спискове, те не дајемо сада пуна имена. Ипак, овај списак је слика лица којима сада располажемо сем Симића/Станоја/, Рибникара/Владимира/ и свештеника *Милана Смиљанића*. Све су ово људи проверени бар тим што су дошли к нама пре него што су Руси избили на нашу границу, а већина је проверена кроз нашу борбу пуне три године и нема достојнијих људи од њих да буду у Савету...

Ми много трпимо што немамо Веће или бар добар ГНООС. Сутра ће Црвена армија бити пред Београдом, а ми Веће немамо.”³⁰

На поменутом списку су се налазила 132 делегата за Скупштину Антифашистичког већа Србије и то: из прокупачког округа 40 делегата, из нишког 33, из зајечарског 26 и крушевачког округа 33 делегата. Међу њима није било делегата из лесковачког, врањског, као и осталих округа који још и нису били ослобођени из разлога, јер се нису могли пробити на ослобођену територију. **ДЕЛЕГАТИ ИЗ ПРОКУПАЧКОГ ОКРУГА** су били: *Радош Јовановић-Селџо*, политички комесар 25. дивизије из Гргуражи, *Ратко Крстић Баја*, командант Топличког подручја, из Пејковца, *Јанићије Ценић*, поткивач из Прокупља, члан Округног НОО, *Животије Савић Срба*, радник, члан Округног НОО, *Петар Павићевић*, инжењер, из Прокупља, члан Округног НОО, *Радојко Илић Баја*, радник, из Претрешње, комесар I батаљона III српске бригаде, *Трајко Јовановић Јосиф*, из Трибуња, комесар XVIII бригаде, *Јован Крстић Мргуд*, радник из Дреновца, заменик политичког комесара V српске бригаде, *Аца Станимировић*, трговац из Прокупља, *Драго Мучалица*, учитељ из Прокупља, члан Округног НОО, *Милан Веселиновић*, земљораник из Мале Планае, *Светислав Савковић Јоца*, из Југовца, начелник Штаба XVIII бригаде, *Александар Михаиловић Цане*, из Мељиша, члан Округног НОО, *Лазар Дедијер*, механичар из Прокупља, *Спасоје Вујић*, пензионер из Прокупља, *Божа Михајловић*, студент из Меровца, члан Округног НОО, *Петар Филиповић*, земљорадник из Велике Драгуше, члан Округног НОО, *Никола Јоксимовић*, трговац из Куршумлије, члан Среског НОО, *Љуба Миличевић*, млинар из Грабовнице, члан Округног НОО, *Милојко Максимовић*, земљорадник из Станца, *Ратомир Андрић*, комесар VI бригаде, *Благоје Комненовић*, пуковник НОВ, из Мацера, *Јанко Вукановић*, из Косаонице, члан Округног НОО, *Ратомир Вукашиновић*, правник из Гласовика, члан ОНОО, *Михаило Средојевић*, земљорадник из Мрљака, командир Среске команде Ргаје, *Вукашин Вујачић*, земљорадник из Бидоваче, члан Округног НОО, *Сима Милосављевић*, земљорадник из Јабучева, *Петко Вуковић*, земљорадник из Пасјаче, начелник штаба 25. дивизије, *Војин Бојовиш*, правник из Коњарника, члан Округног НОО, *Душан Мрдаковић*, земљорадник из Ргаје, *Лазар Поповић*, земљорадник из Растовнице, *Најдан Тасић*, правник из Дољеваца, *Душан Митовић*, земљорадник из Коњарника, *Павле Глушац*, земљорадник из Нове Ливаде и *Драгољуб Коковић*, пензионер из Гојиновца.

ДЕЛЕГАТИ ИЗ НИШКОГ ОКРУГА били су: *Живко Јовановић*, председник апелационог суда из Ниша, *Светозар Петровић*, трговац из Ниша, Др

Сава Симић, хирург из Ниша, *Ната Јоцић*, домаћица из Ниша, *Александар Стефановић*, столарски радник из Ниша, *Бранко Денић*, земљорадник из Нишке Каменице, *Јеленко Бокић*, свештеник из Горњег Матејевца, *Веселин Голубовић*, земљорадник из Групала, *Коста Јовановић*, земљорадник из Хума, *Божа Миладиновић*, земљорадник из Сићевца, *Ранко Пешић*, земљорадник из Островице и *Никола Крстић*, земљорадник из Горњег Матејевца, *Вукадин Бранковић* земљорадник из Делиграда, *Тихомир Јоцић*, земљорадник из Суботице, *Данило Петровић*, земљорадник из Добрујевца, *Михаило Марковић*, трговац из Великог Поља, *Драгољуб Бранковић*, земљорадник из Делиграда, *Тихомир Стојановић*, учитељ из Доње Трнавe, *Јеврем Петровић*, земљорадник из Мозгова, *Дража Токић*, индустријалац из Алексинца, *Илија Василић*, земљорадник из Вимице, *Душан Стефановић*, земљорадник из Читлука, *Веља Пејовић*, трговац из Соко Бање, *Сима Маркишић*, земљорадник из Соко Бање, *Ђорђе Марковић*, земљорадник из Сеселца, *Бранислав Марјановић*, земљорадник из Раценковца, *Сава Матиш*, земљорадник из Горњег Кала, *Драгомир Ђурић*, земљорадник из села Вароши, *Радун Ђирић*, земљорадник из Метке, *Доборса Миленковић*, судија из Послона и *Станко Недић*, судија из Ражња.

ДЕЛЕГАТИ ИЗ ЗАЈЕЧАРСКОГ ОКРУГА били су: *Божидар Ђурић*, инжењер агрономије, *Бранко Милошевић*, металски радник, командант батаљона, *Градомир Илић*, адвокат, члан Земљорадничке странке, *Момчило Сибиновић*, студент технике из села Бучје, *Најдан Митић*, деловођа из села Штрбца, *Сава Перовић*, пуковник, *Бранко Павловић*, земљорадник из села Злине, *Видоје Пешић*, земљорадник из Јелашнице, *Војислав Јеленковић*, инжењер агрономије, *Никола Николић*, сељак из врбнице, *Васа Станковић*, земљорадник из Смедовца, члан Окружног НОО, *Таса Радуловић*, дипломирани правник из Кобишнице, *Небојша Анђелковић*, чиновник Пореске управе из Неготина, *Крста Кобилановић*, земљорадник из Мокрања, радикал, *Сретен Вучковић*, студент права из Доњег Милановца, *Јован Минић*, пољопривредник из Текије, *Живан Васиљевић*, из Зајечара, *Десанка Васиљевић*, из Зајечара, *Миломир Галић*, из Заграђа, *Милутин Вељковић* из Рготине, *Јанко Симеуновић*, студент права, *Милорад Гајиш* из Сумраковца, учитељ, командант батаљона, *Тихомир Николић*, учитељ из Малог Извора, *Петар Мундрић*, из Слатине, *Новак Степановић*, сељак из Злота.

ДЕЛЕГАТИ ИЗ КРУШЕВАЧКОГ ОКРУГА: *Радомир Р.Тодоровић*, земљорадник из Великог Шиљеговца; *Душан Добрић*, земљорадник из Текије; *Бранко Јаковљевић*, земљорадник из Ломнице; *Богић Павловић*, земљорадник из Крушца; *Радомир Стојковић*, земљорадник из Каоника; *Миљивоје Стефановић*, новинар из Лознице, командант Крушевачког подручја; *Раде Бошковић*, студент медицине из Трњана, члан Окружног НОО Крушевца; *Бож Миловановић*, учитељ из Тешице; *Борисав Трифуновић*, земљорадник из Моравице; *Живорад Костић*, ђак из Доње Љубеше, заменик команданта IX бригаде; *Драгомир Цветковић*, трговац из Враћеновице, *Веселин Илић*, земљорадник из Љуботена; *Јанко Милојевић*, опанчар из Крушевца; *Владимир Бајчевић*, радник из Крушевца политички комесар Команде подручја; *Станимир Буљигћ*, кафеџија из Крушевца; *Аца Јовановић* и свештеник из Крушевца; *Бошко Алексић*, ђак из Крушевца, помоћник политичког комесара батаљона у IV бригади; *Радош Лепенац* студент права из Велике Дренове; *Добрица Ћосић*, из Велике Дренове; *Дојчин Савић*, пекар из Трстеника;

Драгослав Јовановић, студент из Страгара; *Будимир Јеличић*, индустралијалац из Бруса; *Крсман Радуловић*, земљорадник из Ботуње; *Влада Ђорђевић*, кафеџија из Бруса; *Станоје Голубовић*, трговац из Бруса; *Стеван Поповић*, пекар из Бруса; *Сава Кнежевић*, земљорадник из Горњег Ступња; *Стојан Раденковић*, винарски трговац из Алексинца, бивши народни посланик; *Богосав Богосављевић*, обућар из Александровца; *Марко Богдановић*, судски приправник из Александровца; *Љубисав Јовановић*, свештеник из Бошњана; *Властимир Годић*, студент медицине из Каменара. Ово није био дефинитиван списак делегата. Према изјави ПК КПЈ за Србију требало је да се допуни од 50-60 делегата. Даље, из њега су могли неки испасти, а ући други.³²

Делегати за Антифашистичку скупштину Србије бирани су по територијалном принципу. Наиме, бирали су их народноослободилачки одбори на предлоге друштвено-политичких организација НОП-а. Истовремено је вођено рачуна да то буду најпоштенији, најактивнији људи, који су одани НОП-у и новој народној власти. Верски, национални и социјални моменти нису играли никакву улогу. Било је делегата из разних социјалних структура: богатих земљорадника, трговаца, сиромашних земљорадника, индустралијалаца и других структура. Тако је укупно било 52 земљорадника, 5 радника, 8 трговаца, 2 индустријалца, 3 свештеника, 5 учитеља, 2 пензионера, 1 домаћица, 5 правника, 1 хирург, 3 инжењера, 1 адвокат, 8 студената, 2 ђака, 3 судије, 2 службеника, 1 обућар, 1 механичар, 1 млинар, 1 опанчар, 2 кафеџије, 2 пекара, 11 војних лица, 2 команданта места. Међу делегатима је 17 чланова одкружних НОО и 1 члан среског НОО. Имајући у виду начин избора делегата по народноослободилачким одборима не би се могла прихватити оцена *Сретена Жујовића*, у упућеном писму од 5. септембра 1944. године да су предвиђени људи „случајни”, „узети из нужде”, „већином непроверени”, и да међу нима има противника. На основу анализе предложеног списка делегата и начина како су бирани може се закључити да су углавном били учесници или одане присталице НОП-а, представници разних политичких партија, који се нису компромитовали сарадњом са окупатором и његовим сарадницима.

Заказана конференција за избор АСНОС-а за 12. септембра 1944. у ослобођеном Прокупљу није одржана из разлога што ју је *Јосип Броз Тито*, на Жујовићеву сугестију одложио од даљњег. Знајући за Титову жељу да искључиво он доноси одлуке за Србију, ПК КПЈ за Србију се овога пута покорно повиновао Брозовом захтеву, па је уместо планиране скупштине одржана конференција са 516 делегата НОО у истом граду. На ову конференцију је накнадно позван још изванредан број делегата, па је тако на њој учествовало: 160 делегата из зајечарског округа, 96 из крушевачког, 60 изнишког 200 из прокупачког округа. Ова конференција је имала „манифестациони и радни састанак у духу припрема за скупштину”. Њој су председавали *Спасенија Цана Бабовић*, *Петар Стамболић*, *Милентије Поповић*, *Милан Беловуковић Дева* и *Благоје Нешковић*, као чланови Главног НОО Србије.

Конференцији су присуствовали и чланови савезничких војних мисија, као и маса грађана из околиних места.³³

Реферат о задацима НОО на конференцији је поднео *Петар Стамболић*, секретар Главног НОО Србије. О њему је вођена дискусија, али о њој, као и о садржају реферата нема података. на крају конференције је прочитана листа изабраних делегата за Скупштину Главног НОО Србије, од којих ће се „бирати посланици”.³⁴

Делегати из врањског округа су закаснили на ову конференцију. Стигли су по њеном завршетку. Но, и са њима је одржан један „радни сас- танак”, али „много скромније”.³⁵

Изабрани делегати на овој конференцији, који су требали да присуствују Скупштини Главног НОО Србије, су задржани, док су остали чланови делегација из поменутих округа враћени у своја места. Међутим, то нису били сви делегати из наведених округа. Према писму ПККПЈ за Србију, од 19. септембра 1944. године, упућено ЦККПЈ, требало је изабрати још од 10-20 делегата из сваког од тих округа и прикључити их већ одређеним делегатима. Свака делегација, из свих округа Србије, требало је да броји од 50-60 људи. „Кад и где ћемо заказати скупштину, ми не знамо – каже се даље у овом писму. Али у духу ваше директиве ми смо ово предузели, задржавамо овде делегате из свих округа да би смо их имали на окупу и брзо пребацили там где ви будете одредили. Њихово одсуство не штети њиховим окрузима, јер су тамо остали, а и вратили смо неке који свршавају послове у партији и НО одборима, а њих можемо брзо сакупити у колико су делегати.

За западну Србију и Шумадију ми овде не можемо предузети ништа слично овоме. То би требало друг Црни (*Сретен Жујовић*) или другови из Шумадије и на Космају с којима смо се повезали.

У духу припрема за ову скупштину ми с овим делегатима који су с нама (има их преко 150), прорађујемо одлуке II заседања АВНОЈ-а и друге ствари. Неке од њих смо узели у комисије и одељења при Главном НО одбору Србије. Ово ће им много користити јер нису упознати с основним стварима из НО покрета чак и они који су три године у борби, а камоли нови.

После овога рада с делегатима изиђе са пречишћеним појмовима на скупштину и даље на дужности у својим окрузима или где другде. Ово је важан проблем, јер ако их не бисмо припремили, било би збрке на скупштини! Овако упознајемо шта мисле и шта желе.”³⁶

За Антифашистичку скупштину је предложена и листа изабраних чланова. За првог председника предложен је *Станоје Симић*, за подпредседника *Александар Ранковић* или *Сретен Жујић*, за другог подпредседника *Владислав Рибникар*, за трећег подпредседника три кандидата: *Милан Смиљанић*, свештеник, *Милан Бошковић*, сељак и инж. *Михаило Ђуровић*, члан Главног одбора Радиклане странке; за првог секретара *Петар Стамболић*, а за другог секретара др *Милан Прелић* или *Милентије Поповић*. Предложена су и 104 кандидата за чланове Скупштине, међу којима су били: *Душан Петровић Шане*, др *Миљивоје Перовић*, *Лука Стевић*, *Марко Павићевић* *Милан Беловуковић Дева*, *Стаменко Стошић*. *Радован Грковић*, *Средоје Урошевић*, *Србислав Срба Јосиповић*, *Милорад Милатовић*, *Радош Јовановић*, др *Душан Стевић*, *Коча Поповић*, *Миодраг Лозић*, *Благоје Комненовић*, *Милка Минић*, *Танасије Младеновић*, *Десимир Јовић*, *Љубинка Милосављевић*, *Драгослав Мутаповић*, др *Благоје Нешковић*, *Сава Радојичић*, *Василије Смајевић*, *Милосав Милосављевић*, *Спасенија Цана*

Бабовић, Слободан Пенезић Крцун, Љубодраг Ђурић, Др Војислав Дулић, Радивоје Јовановић Брадоња, Милорад Достанић, Живојин Николић Брка, Митра Митровић Животије Савић, Мома Марковић, Миливоје Миливојевић, Павле Илић Вељко Никола Божанић, Миливоје Радовановић, Милош Минић, Криста Ђорђевић, Др Драган Јовановић, Стојадин Солдатовић, Раја Недељковић, Светислав Стефановић Ћећа, Момчило Ђурић идр.³⁷

Пошто више од 10 дана није стизала никава иницијатива од стране ЦК КПЈ у вези сазивања АСНОС-а то је ПК КПЈ за Србију радиограмом, од 24. септембра ЦК КПЈ-у, уз обавештење да ће Шумадија моћи за десетак дана да упути своје делегате, иницирао питање сазивања АСНОС-а питањем: „Можемо ли бар приближно сазнати када ће и где бити сазвана скупштина? Ко би требало да води рачуна о томе: То нисмо ми. Да ли друг Црни/Сретен Жујовић/ води о томе рачуна.“³⁸

На овај радиограм ПК КПЈ за Србију одговорио је *Јосип Броз Тито*, 30 септембра, који се у то време налазио у Крајови, на повратку са пута из Москве, у коју је допутовао 21. септембра 1944. године. Наиме, њему је радиограм ПК КПЈ за Србију проследио *Александар Ранковић*, и поред тога што га га замењивао за време његовог пута у Москву, где је водио разговоре са највишим државним и партијским руководиоцима Совјетског Савез, а од 28. септембра до 5. октобра у Крајови са роководством нове бугарске владе. У своме одговору Александару Ранковићу – *Јосип Броз* је нагласио: „Скупштина треба да се одржи у источној Србији. Делегате упућивати код Коче/Поповића/. Чланове АВНОЈ-а Србијанце, Рибара/др Ивана/, Рибникара /Владислава/, попа Зечевића/Владимира-Владу/ и друге отправити такође у ист./очну/ Србију где би узели учешћа на скупштини. Ти и Црни/Сретен Жујовић/ би исто требали бити тамо. Ти би могао доћи директно код мене, а одавде тамо“.³⁹ О одговору *Јосипа Броза Тита*, Ранковић је радиограмом обавестио ПК КПЈ за Србију, о чему је, опет, овај обавестио *Сретен Жујовића*, који се тада налазио код Штаба I пролетерског корпуса. *Сретен Жујовић* је одмах обавестио ЦК КПЈ да се скупштина неће одржати у источној већ у западној Србији, 10. октобра. Ранковић је одмах о томе обавестио Тита, а овај је истога дана, тј. 2. октобра из Крајове одговорио Ранковићу следеће: „Српска скупштина треба да се одржи десетог октобра. Место одржавања скупштине одредићемо кроз неколико дана. Јавите Михаилу /Др Благоју Нешковићу/ да они изврше припреме.“⁴⁰

Пошто је ПК КПЈ за Србију преко Ранковића примио Титову сагласност у вези датума одржавања Скупштине, то је 4. октобра одговорио следеће: „Вршимо припреме за скупштину. Јавите нам мсето да би могли вршити груписање делегата. Михаилу /Др Благоје Нешковић/ у Врању. Јављено да хитно дође. Цана/Спасенија Бабовић/.“⁴¹

На ову депешу *Јосип Броз Тито* је одговорио из Крајове, 6. октобра да се Скупштина неће моћи одржати 10. октобра, како је већ било одлучено, али да не треба прекинути припреме без обзира на одлагање. Највљено је одређивање новог датума одржавања.⁴²

Одлагање одржавања АСНОС-а условила су оштре борбе које су у овом периоду вођене у Србији за коначно ослобођење. На источне границе већ су биле избиле јединице Црвене армије, које су, према споразуму у Москви

између *Јоспа Броза Тита* и *Стаљина*, требале да у садејству са јединицама НОВЈ да ослободе Београд. По уласку у источну Србију јединице Црвене армије су се прво сусреле са четничким снагама, не случајно, чија је команда настојала да их увери како су четници борци против окупаторских снага.

Нешто касније уз велике напоре руководство НОП-а у Србији успело је да разуври руске команданте да је то била обична четничка превара како би се спасли од очекиване казне.

Средином октобра највише војно-политичко руководство НОП-а прешло је са Виса у ослобођено Ваљево, односно Аранђеловац. Већ 20. октобра Београд је ослобођен и тада су отпочеле опсежније припреме за одржавање поменуте скупштине, која је коначно била заказана за 9. новембар 1944. године. Њено одржавање трајало је до 12. новембра у присуству 885 делегата из свих 16 округа, тзв. уже Србије (шабачког, ужичког, ваљевског, чачанског, краљеваког, крагујевачког, младеновачког, пожаревачког, морасквог, крушевачког, топличког, нишког, лесковачког, врањског, пиротског и тимочког) посебно из главног града Београда, пошто области Војводине, Косова и Метохије још нису биле припојене Србији. По бројности делегата, припремљености и обиму и садржају рада заседање ове Скупштине надмашило је све до тада одговарајуће скупштине-већа које су одржане у осталим областима Југославије. Разлог том био је у повољним околностима дефинитивно ослобођење Србије, а такође и у садржини припрема.⁴³

После четвородневног рада Скупштина је усвојила низ значајних докумената, конститусан је АСНОС од 261 посланика и Председништво као извршни орган АСНОС-а од 40 чланова. изабрана су и 82 посланика у АВНОЈ. За председника АСНОС-а је изабран Др *Синиша Станковић*. Изабрана су и три подпредседника и 2 секретара. На Скупштини је усвојен и предлог да се маршалу Титу додели орден народног хероја Југославије.⁴⁴

Одмах сутрадан, тј. 13. новембра са иситим делегатима је одржана и Оснивачка скупштина Јединственог народноослободилачког фронта Србије (ЈНОФ), чије је конституисање завршено избором Пленума од 81 члана и Извршног одбора од 33 члана, на челу са председником *Станојем Симићем* и секретаром Др *Благојем Нешковићем*.⁴⁵

Одржавањем Велике антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије, усвајањем значајних одлука и избором представничких тела, завршена је процес стварања највишег представничког тела Србије, којим је Србија добила статус посебне федералне једнице у склопу државе Југославије. Њој ће убрзо бити припојене и две аутономне покрајине: Војводина и Косово и Метохија, а које ће заједно са Србијом чинити федералну јединицу у оквиру нове федералне државе Југославије.

НАПОМЕНЕ

1. Циљ рада јесте да на основу преписке између ПК КПЈ за Србију и ЦК КПЈ и других извора покаже како је текла активност око оснивања АСНОС-а од јануара 1943 до 9. новембра 1944. године.
2. Др Драгољуб Петровић, Конституисање федерален Србије, Београд, 1988, стр. 89.
3. Исто, стр. 54.

4. Зборник докумената и података о народноослободилачком рату Југословенских народа (у даљем тексту: Зборник НОР-а), том IV, књ. 3, Београд, 1954, стр. 103; АЦКСКЈ, Фонд ЦККПЈ 1943/391; Јосип Броз Тито, Сабрана дела, књ. 17, Београд 1984, стр. 286, 357, 376.
5. Др Милан Борковић, Комунистичка партија Југославије у Србији 1941-1945, књ. II, Београд, 1974, стр.150-151.
- 5а. Архив Србије ОКВР. БР. 3
6. Јосип Броз Тито је био једини наредбодавац, посебно за подручје Србије, што потврђује и његов телеграм од 6. октобра 1944. године, из Крајове његовом заменику Александру Ранковићу и Арси Јовановићу, начелнику Врховног штаба НОВ и ПОЈ поводом формирања Шумадијске дивизије у Србији, у којем стоји: "За Србију дајем наредбења ја (подвукао -Ж.Ј) Престаните с вашим давањем наредбења. Шумадијску дивизију сам наредио не стварати, већ готове бригаде укључити у друге дивизије." Ј.Б.Тито, нд. том 24, стр. 4;
7. На проширеној седници Политбироа ЦККПЈ, одржаној од 16 до 18. октобра 1943. године у Јајцу су били присутни: Ј.Б.Тито, Александар Ранковић, Едвард Кардељ, Сретен Жујовић Црни, Милован Ђилас, Моша Пијаде, Иво Лола Рибар, Ђуро Пуцар и као гост Штерју Атанасо Виктор, члан ЦК БРП (комуниста) и делегат Георгије Димитров. АЦ СКЈ, Фонд ЦК КПЈ 1943/721; Милован Целебшић, Конституисање скупштине народног ослобођења и Јединственог народноослободилачког фронта Србије, Зборник радова: Руковођење народноослободилачком борбом и револуцијом у Србији 1941-1945, Београд, 1988, стр.546.
8. Ј.Б.Тито, нд. књ. 17 ... стр. 173.
9. Милован Целебшић, нд. стр. 547.
10. Др Вјенцеслав Глишић, ПК КПЈ за Србију у руковођењу народно-ослободилачком борбом 1941-1945, Зборник радова: Руковођење народноослободилачком борбом и револуцијом у Србији 1941-1945, Београд, 1988, стр. 20
11. Прво и друго заседање АВНОЈ-а, Београд 1983, стр. 231, 299-303
12. Службени лист ДФЈ, 1. II 1945.
13. АЦК СКЈ, Фонд АВНОЈ-а, бр. 69.
14. Документи централних органа КПЈ-НОР и револуција 1941-1945 (у даљем тексту: Документи КПЈ), књ. 18, бр.14; Милован Целебшић нд. стр. 547
15. Јосип Броз Тито, нд. том 20. стр. 346; Зборник НОР-а, том II, књ. 13, стр. 165.
16. Мома Марковић, Рат и револуција (Сећања 1941-1945), Београд 1987. стр. 277-278.
17. Документи КПЈ, књ. 18. док. 55.
18. Исто.
19. Милован Целебшић, нд. стр. 551/
20. Документи КПЈ, књ. 19, док. 17; Милован Целебшић, нд. стр. 551
21. АЦК СКЈ, Фонд ЦК КПЈ, 1944/253; Документи КПЈ, књ. 19, док. 99
22. Др Драгољуб Петровић, нд. стр.60
23. Јосип Броз Тито, нд. том 23, стр. 11.
24. АЦК СКЈ, Фонд ЦККПЈ, 1944/653
26. Јосип Броз Тито, нд. том 23, стр. 52; АЦКСКЈ, Фонд ЦККПЈ, 1944/739
27. Исто.
28. Документи КПЈ, књ. 19, бр. 95; АЦКСКЈ, Фонд ЦККПЈ, 1944/288.
29. Јосип Броз Тито, нд. том 23, стр. 74.
30. АЦКСКЈ, Фонд ЦККПЈ, 1945/289.
31. Исто.
32. Исто.
33. Исто. Мома Марковић, нд. стр. 309.
34. Исто.
35. Милован Целебшић, нд. стр. 556.
36. Исто, стру, 556-557.
37. АЦКСКЈ, Фонд ЦККПЈ, 1944/289
38. Исто.
39. Јосип Броз Тито, нд. стр. 214

40. Исто, том 24, стр. 24.
41. АЦК СКЈ, Фонд ЦККПЈ, 1944/783.
42. Јосип Броз Тито, нд. стр.14.
43. Милован Целебшић, нд. стр. 559.
44. Исто.
45. Јосип Броз Тито, нд. том 24, напомена 331; "Политика", 11-15.ЈОИ 1944; Милован Целебшић, нд. стр. 559

РЕЗИМЕ

Антифашистичка скупштина народног ослобођења Србије (у даљем тексту АСНОС) формирана је после коначног ослобођења Србије, на оснивачкој скупштини, која је одржана у ослобођеном Београду од 9. до 12. новембра 1944. године. Србија је била последња покрајина у новој Југославији у којој је формиран овај највиши представнички орган нове народне власти, док су га остале покрајине добиле још пре свог дефинитивног ослобођења, тј. током рата, када су се редом образовале као федералне јединице у оквиру нове Југославије. Овако касно оснивање АСНОС-а било је последица свакако једне одређене политике највишег руководства НОП-а и КПЈ. На ово нас упућује и чињеница да се идеја о оснивању АСНОС-а зачала још јануара 1943. године, када је ПК КПЈ за Србију покренуо питање његовог оснивања. Овај покушај оснивања АСНОС-а као ни наредни, септембра и октобра исте године није успео из разлога што представници грађанских странака нису били спремни, а неки ни вољни да непосредно уђу у највиши орган НОП-а Србије, а и због тога што је ЦК КПЈ, односно његов генерални секретар Јосип Броз, који је искључиво био надлежан за одобравање таквих и сличних потеза у Србији, из нама непознатих разлога, дуго припремао и често одуговлачио оснивање овог Већа, све до коначног ослобођења, када је напоскон одржано у ослобођеном Београду. Тада је конституисан АСНОС од 261 посланика и изабрани одговарајући органи, под председништвом Др Синише Станковића.

Assemblée antifasciste de la libération populaire de la Serbie (ASNOS) a été formé après la libération définitive de la Serbie, à l'assemblée constitutive tenante à Belgrade libérée du 9. au 12. novembre 1944. La Serbie était la dernière province de la nouvelle Yougoslavie obtenant une telle institution représentative du pouvoir populaire, lorsque toutes les autres provinces l'avaient obtenus avant la libération définitive, durant la guerre, en se constituant comme les parts fédérales de la nouvelle Yougoslavie. Cette formation tardive du ASNOS était la suite de la politique de la direction supérieure de la KPJ et du NOP. La PKKPJ pour la Serbie a demandé sa formation depuis janvier 1943., mais cette tentative, répétée en septembre et octobre même année n'avait succès car les représentants des partis bourgeois ne voulaient pas prendre la place dans l'ASNOS, et aussi, car Josip Broz, ayant la role principale pour l'approbation, retarde sa formation jusqu'au la libération de Belgrad. L'ASNOS était constitué de 261 député sous la présidence de dr Siniša Stanković.